

KIP

UDK: 73.03
821.163.42-4
Primljeno: 26. II. 2007.

EDO ŠEGVIĆ
Križeva 49
21000 Split, HR

Tekst daje analizu fenomena kipa, potrebe čovjeka da u nekom materijalu stvara nove oblike. Od pamtivijeka kipovi nastaju u ime umjetnosti, zavjetovanja božanstvu, veličanja velikih vođa ili spomena na osobe koje su svojim djelom zadužile neku sredinu.

Posebno se obrađuje značenje postave skulpture u javnom prostoru, suživot kipa (najčešće spomenika) i urbanog ambijenta. Analizira se urbanistički planirana postava neke skulpture, ali i spomenici naknadno interpolirani u već izgrađenu cjelinu, najčešće trg, kao mjesto javnog okupljanja.

Napravljen je i kronološki pregled javne skulpture - spomenika u Splitu, s navedenim autorima i godinama postave.

Ključne riječi: kip, javni prostor, arhitektura

ŠKATULE BATULE

Škatule, batule, pritvorite se, pritvorite se u - u - u - kípove!

To je pala *Nenina* komanda. Mi mušići smo se ka po dogovoru "pritvorili" u *pale borce, partizane*. Ukopali se raširenih nog u prašinu dvora, a stisnutu desnicu digli visoko u arju, to je bija znak pobjede. Jedino je *Vlatko* mava rukon, ono ka da baca bombu. *Dika Publica*, jedina curica meju nan, na jednoj je nozi pravila vagu, rašireni' je ruk glumila niku ticu. Tek poza pustih godin razumili smo da je to triba bit - *bili labud*.

NEŠ TI ČOVIKA BEZ KIPA

Naravski, za postat pravi kip, to već ni dičja igra. Triba se puno tega poklopit da te jednega dana okamenjenega meknedu vanka, na ulicu (nikad u dvor, di smo se mi ka dica igrali). Dok je živ, čovik živi u zatvorenon prostoru, privatna je osoba. Tek kad postane kip - spomenik, postavidu ga vanka, na otvoreno, postaje javno dobro, izloženo pogledima, ali i tičjin padalinama.

KO JE VEĆI, ČOVIK OLI KIP?

Jeste li se ošervali da su kipovi - spomenici uvik veći od čovika? Nima kipa čovika manjega od dva metra. Govoridu nan umjetnici da to tako triba. I boje je da buduće generacije mislidu kako je pokojni bija veći nego šta je!

Ipak, veći je i vridniji spomen na recimo Isusa to šta mu se čovik u svojoj mucu i intimi vjere moli, nego ona tridesetmetarska betonska tvorevina rašireni' ruk u Brazil u Rio de Ženero (Janeiro).

A ŠTA SI SE TI UKIPIJA?

A koji to judi zaslužidu spomenik? Koje su to najčešće profesije, ima li tot i žena oli dice, oli su to uglavnon stari muški? Spomenici se podižedu poznatin vođama i nepoznatin borcima, zaslužnin umjetniciman. Aktualna se vlast "svojin" kipovima kolafinta odužuje bivšin lideriman, a u stvari homogenizira svit i birače oko ideje i svitonazora koje sama propagira. Šta se tiče umjetnika, njemu je najveći spomenik njegovo djelo, naravski, ako ga je za života uspija stvorit.

Oko nas jema dosta važni fac, šta se još za života umislidu da su spomenici. Bićete i vi već trefili koji takovi odajući spomenik. Te veličine brzo uvatidu andu živega kipa, ponosno 'odaju i malo dignu nos, ka da in je već od bronce.

Biće da su već i odabrali poživun di bi najboje pasali, na koji trg oli u koji park, pa svaku malo prošetadu isprovat pozu na licu mista. Najrađe bi se tako i slikali da olakšadu posal kiparu. Srića da su judi izmislili povijesnu distancu, pa ne svrši svaka šušna na kamenu postamenat.

KIPARSKI GENI

Ako pogledamo pametne knjige, enciklopedije, *wikipedije*, moremo vidit da otkad postoji čovik, postojidu i - kipovi. Očita je potreba čovika da oblikuje, modelira, pravi (danas bi rekli) 3D (trodimenzionalne) modele, kipove, skulpture, nove oblike, ukrase.

U početku su to bili likovi nezaobilaznih božanstava, željenih životinja i žena (bez detalja lica, ali sa ženskin atributiman), izdilani od drva ili od kosti koje pokojne beštije. Rađeni primitivnin alatiman (takovo je to vrime bilo, lako je danas za male pare u *Peveca* kupit sve šta ti triba, i to za jednokratnu upotrebu). Strukovnjaci arheolozi, koji ni danas mrtviman ne daju mira, otkrivadu po grobnicaman male modele božanstava, čudnih životinja, sisate i guzate žene, nike amajlije, idole, zavjetne kipiće, talismane, možda ukrase.

Čovik očito jema niki *kiparski gen* za takovu rabotu (to će Radman, koji u svoje *mlinice* miša gene, sigurno uskoro otkrit), jerbo niti jedna druga životinjska vrsta ne stvara kipove, skulpture. Istina, i druge vrste znadu stvarat čudesne oblike (svako tiče gnjizdo je pravo malo umjetničko djelo, školjke i spuže da ne spominjen), ali to je uvijek u funkciji preživljavanja, održanja vrste. Jedino čovik to radi onako, iz gušta ili iz potrebe, za zabavu ili da se umili kojemu Bogu.

ZLOUPOTREBA KIPA

Povijest nas uči da su kipovi rađeni i po direktivi veliki' vladara. Šta veći kip, to veći vlasnik zemje, države, carstva, naroda. Ima bit da su *graditelji kipova* bili poželjni i poslušni sluge svakega vođe, na svin kontinentima i u svim društvenin i političkin sistemiman.

Sve velike ideje i vjere, svi cari i presjednici, očedu velikin kipoviman pokazat svoju moć, svoju neprolaznost, vječnost. S vrimenon ipak sve dojde na svoje, pa sve te svete visosti danas predstavjaju tek efektan turistički foto-suvenir.

Tako i egipatska *Velika sfinga* u Gizehu iz IV. dinastije (oko 2500 godin pri Krista), duga 73 metra, a visoka 20 (to van je ka jedna sedmerokatnica), za koju se mislilo da prestavja faraona Kefrena, danas leži u vrućemu salbunu.

Ramzesu II. ni bilo teško naredit da od kamenega brda isklešedu cili hram (*Abu Simbel* kod Asuana) sa figuraman faraona. Pri pedeset godin (1964.-1968.)

kompleks je pripomišten 65 metri visočije, kako ga ne bi potopilo umjetno jezero.

Sitimo se i kineskih vladari i priko *osan ijad ratnika od terakote* cara Shi Huang Dija iz dinastije Qin blizu mista Xi-ana.

Nisu se ni Grci osramotili. Pretpostavljeni *Kolos sa Rodosa* djelo kipara Charesa iz Lindosa, visok oko 33 metra, čuva je ulaz u luku tamo davne 282. godine pr. Kr.

Kamene glave *Moai* sa Uskršnji otoka Polinezije i danas zbunjujedu stručnjake. Kako su (i zašto) judi na padinu stivali 887 glavina, od koji' je svaka visoka od 10 do 20 metri, a teška 75 do 150 tona? I zašto su svima leđa okrenuta prema moru?

Na drugu bandu svita, u današnji Afganistan poviše Kabula, u 6. viku su u brdu isklesali dvi velike skulpture stojećih Buda (*Buddhas of Bamijan*). Veći, visine od 55 metri, je, naravno, bija najveći Buda na svitu. Ovi jedinstveni kip okrenija je cili kulturni svit kontra Talibani, kad su ga 2001. godine sorili u ime svoje vire.

Nisu ni Amerikanci za bacit. Imadu, naravski, najveći metalni kip na svitu. *Kip slobode* visok je 33 metra (bez postolja). Ipak, to in je poklon Francuza, podignut 1885. (kipar Frederic Auguste Bartholdi, 1834.-1904.).

Tridesetmetarski betonski *Isus Krist Iskupitelj (Cristos Mântuitorul)* u Rio de Ženero (Rio de Janeiro Brasilia) ka kalamita privlači turiste (škljoc, škljoc i gremo naprid). Kip je podignut 1931., a kipar je jopet Francuz, Paul Landowski Maximilien (1875.-1961.).

Amerikanci jemadu i svoje kipove u brdu, samo ovod nisu Bude nego američki prešidenti (Washington, Jeffersson, Lincoln i Roosevelt), uklesani u *Crnu planinu, Mount Rushmore*, u Južnu Dakotu. Visoki su po 18 metri svaki. Rad je to kipara Gutzona Borgluma (1867.-1941.) i sina mu Lincolna, koji je završija ovi veliki posal.

I socijalizam (u kojemen smo svi tribali bit jednaki) je ima svoje velikane, koji su sa visoka gledali na svoje obožavatelje. Brižljivo se glanca kult velikoga vođe, sve dok je dotični bija na vlasti (Staljin, Mao Ce Tung, Kim il Sung, Saddam...).

Tako je naš bidan kip služija vladaru da drži u straju i pokornosti svoj narod.

LIP I KIP

Ipak, treba spomenit da je kiparstvo i jedan od vrhunaca umjetnosti. Počev od, nikad posli dosegnute, grčke klasične skulpture iz 4. i 5. vika pr. Kr. (Poliklet, Fidija, Miron, Praksitel, Lizip, Laokont i ekipa) priko Mikelandela (1475.-1564.), pa do Rodena (1840.-1917) i naših.

Suvremeni kipari sve više odustaju od realističkih formi, pa u raznim materijalima modeliradu i istražijedu nove apstraktne oblike.

Kipari danas posebno malo tucadu kamen, više se bavidu perfomansiman i instalacijaman, ka da su instalateri.

Budućnost je očito u virtualnim, a nedodirljivim 3D-kompozicijama i hologramskim projekcijama, bez mogućnosti taktilnog odnosa prema materijalu.

Šteta šta se klasični artefakti *lip e umjetnosti* napravljeni da stojidu na vanjskome javnome prostoru sve više, zbog zagađene atmosfere, pribacijedu u zatvorene i škure prostore muzeja i galerija. Tako kipove moreš gledat samo izbliza, ka u škatulu, kut gledanja na skulpturu se minja, a nedogled perspektive je blizu. Nažalost, gubidu se daleke vizure, slike silueta skulptura skladno uklopljenih u ambijent javnega prostora trga, ulice, pejsaža.

URBANE SKULPTURE

Arhitektura i kiparstvo se odavno jubidu i nadopunjavadu. Otkad su judi počeli gradit naselja i gradove, u nji' se uselija i - *kip!*

Za vrime velikih vođa (bija on faraon, car...), kipovi su veličali vladara koji je najčešće bija i božanstvo (najsigurniji način za držat pučanstvo pokornin). Judi su se klanjali 3D-prikazima velikih dimenzija vječnih vladara (pravilnije je ipak reć - 4D, jer kip osin prostorne ima i vrimensku dimenziju, sve 4 dimenzije - širinu, visinu, dužinu i vrime).

Kroz cilu povist javni prostori grada ukrašavali su se velikin kipoviman svojih vođa; tek posli su na red došli umjetnici, pisnici, slikari. Tako je naš *kip* vikoviman bija samo - *spomenik*, božanstvu i čoviku, posli i kojemu velikon rodoljubnom događaju (kad su naši junački pobijedili njiove, oli kad su njiovi kukavički ubili naše).

Danas kip postaje *javna skulptura*, i ka takva je dil urbane opreme jedne sredine. Ukrašavaju se trgovi, parkovi. Skulptura postaje poruka umjetnika, često samo dosjetka, trik, zafrkancija.

Konačno je *personalizirani kip* (onega vladara ili ovega umjetnika) prerasta u *noneim* (*no name*) trodimenzionalnu atrakciju, znak prepoznavanja, misto susreta, pravljenja foto-suvenira. Čeka nas iza kantuna, visi na stablu, izlazi iz kanalizacijske šahte...

Tako je kip, s vrimenon, od znaka počasti vladaru, posta završni pečat kulturnega urbaniteta grada.

DI SU NAŠI KIPOVI?

A kako naš Grad stoji sa kipoviman? Ako pitate prosječno informiranega žitelja ovega starega grada, lako morete dobit ovaki odgovor:

- A je, ima ih, kako da nima. Ka najprvo, imamo onega velikega, Grgura sa palcen, na vrj oni skal, pa onda, onda ona pirja doli u Marmontovu, pa oni, oni, Tin Ujević doli na Voćni trg...

E, lako zaboravjamo da čovik ništo ipak triba znat, da bi moga kritikovat. Zato, amo skupa malo obnovit gradivo.

DVI CRNE DAME

Najstariji naši kipovi su brez konkurencije one dvi egipatske *svinge* (*sfinge*) u *Palaču*. Jedna brez glave leži isprid *Krstionice svetega Ivana* (to je po rvasku, a po rimski je to *Eskulapov* oli *Jupiterov hram*), a ona druga, ciknuta, kunja šoto kampanela zaštitnika grada. Ove dvi starice od crnega granita jemadu svaka priko 3500 godin. Godinan su virno služile faraoniman, Tutmozisu i Ramzesu, na kraju i našemu Dioklesu, a danas su jedna od najčešći spliski' fotografski' meta.

Svaku malo i' poneki domaći domoljub pobjedonosno zajaši, ka da su mu ćacine kobile, da sviman pokaže koliko poštuje ove stare umorne dame.

Ka ratni plijen, ka vladarski suvenir i ukras, brodiman su i' pribacili iz porobljene Tebe iz Gornjega Egipta, da ka pasi čuvađu carske odaje (ne zna se koliko je ukupno sfingi stiglo iz Egipta, ali i' je krajen 19. vika u Split bilo bar trideset komadi).

SPLISKI GRANIČNICI

Gledano malo šire, na ulazima u Split sa istoka i zapada (grad je omeđen su dvi rike, Žrnovnicom i Jadron), dočekadu te ka stražari dva (visokostojeća) kipa, svaki isprid svoga mosta.

Na ulazu u grad od Solina, na granici sa Kaštiliman, sa visoka te pozdravja okamenjeni *Isus-Krst, spasitelj svieta*, kojega na razkršću dvaju vjekova puk solinski smjerno podiže godine MCM (rad kipara Mihe Markovine).

Na drugu bandu, od strane Omiša na granici sa Podstranon, dočeka te, isto na visoku stupu, brončani *Sveti Ante Padovanski* (Kažimir Hraste, 2006.)

Između ova dva stojeća kipa, ka između dva graničnika, Grad je kroz vikove podiza svoje spomenike, kako je zna i moga.

SRITNI KAMEN

Kamen se svojom strukturon, teksturon i bojom, upravo nudi pravomen meštru da od običnega bovana, na kojega se niko ni ne ošerva, iskleše - kip, kojemen će se judi divit i diletavat. Voli čovik ostavit trajni trag iza sebe.

Nije ni svaki kamen iste sriće. Jedne je čovik ubra i od njih napravija *face* za zidat kuće, crikve i kampanele, a druge je samlija u papar (tucanik) pa ga miša sa cimenton, jopet za gradit. Ovod ne kontamo žalo šta se privrće na plitko po našin valan, ka ni one u kojiman su se uselili podstanari- prstaci.

Ponekoj se stini ipak posrići da postane - kip, umjetničko dilo, skulptura. Konceptualni se Golub (Momo) odavna sitija na komad kamena (koji nije jema sriću postat kip) potegnit crvenon kredon obris *Venerinega boka* (*Mramor za Venerin bok* 1981.).

Od starine se u kamenu Dalmaciju kipovi pravidu od - kamena.

SPLISKA TRADICIJA KAMENA

Umjetnička, kamenarska i klesarska obrada u Split jema dugu tradiciju. Ni to ni čudo kad su vridni judi isprid sebe jemali ka uzor cilu galeriju likovnih uradaka unutar stare gradske jezgre i ostataka Palače. A u Dalmaciju bar kamena ne fali (zasad).

Svi preživili fragmetni Palače pravi su lapidarij, zbirka kamenih spomenika prošlosti, koji zorno pokazuju generacijama šta se sve od kamena more napraviti, kako se kamen more obraditi. Tako se nauka rada u kamenu, sa starih "carevih" meštara, koje je Diokles doveo iz Grčke i sa istoka, godinama prinosila dalje.

Od pustih generacija tih nasljednika, vajalo bi spomeniti bar *majstora* Jurja Dalmatinca, koji je stvarao u 15. veku. Veliki meštar cvitne gotike (*gotika fiorita*), naš najveći sridnjovikovni graditelj i kipar, Georgius Mathei Dalmaticus rodio se početkom 15. veka u Zadar, radio u Veneciju i Ankonu, u Dubrovnik (*Minčeta*) i Šibenik (jedinствена kamena *katedrala svetoga Jakova*), a ima je svoju radionu naravno i u *Split*. Kako ovdje ni riječi o arhitekturi, nećemo spominjati njegove palače obitelji Papalić (u onu veću je *Muzej grada*), nego samo njegovu crkvenu plastiku - kapele i oltare.

Majstor Juraj pozvan je u *Split* 1446., kako bi napravio *kapelu i oltar blaženomu Arniru*, uz predromaničku crkvu svete Eufemije u sklopu samostana benediktinki (e, Arnir van je onaj nadbiskup kojega su Poljičani zatukli stinane kad in je došao svojatati njegovu didovinu). Arnirov oltar je od 1835. u crkvi u Kaštel Lukšiću.

Poza tega je u spliskoj katedrali 1448. počeo klesati *kapelu i oltar svetega Staša*, ali po naružbi prema uzoru na Boninov oltar svetega Duje (iz 1427. godine). Meštar Jure (ovo je od milja i sa poštovanjem) to je napravio možda najljepši reljef naše umjetničke baštine, čuveni reljef *Bičevanje Krista* i, naravno, ležećega Staša.

Kako je Juraj Dalmatinac poznat i po izvanrednim kamenim glavama (poznate su *šibenske glave* okolo crkve svetoga Jakova), vaju reći da i u *Split* jemamo jednu njegovu ritko viđenu kamenu glavu - nikega raščupanega momka, gori usred svoda Arnirove kapele (ritko se vidi, jerbo kroz ono veliko caklo najbolje vidiš samoga sebe ka u zrcalo). Momak još u zubiman drži gozdeni anel, prsten, za koji bi se obišala kadena kandila - svičnjaka.

Iz tega vremena (druga polovica 15. veka) treba još spomeniti Andriju Alešija (karijeru je započeo kao pomoćnik Majstora Jurja), čiji se radovi u kamenu i danas moredu načiniti po spliskim crkvama (recimo, *Reljef svetega Jere* u crkvi na Marjanu).

Krajem 19. veka je bila čuvena klesarska radionica Pavla Bilinića na Lučac, na Zlodrinu poljanu poviše ferate, koja je u svoje vrijeme postala centar

okupjanja umjetnika. U njoj je mlogi umjetnik počeo ka garzun, pripravnik oliti vježbenik. Spomenimo samo Ivana Meštrovića (1883.-1962.), Tomu Rosandića (1878.-1958.) i Dujma Penića (1889.-1946.), a iz te klesarske škole proizaša je i arhitekt Harold Bilinić (1894.-1984.), vjerni suradnik kipara Meštrovića u njegovim ambicioznim arhitektonskim izletima.

Klesarske radionice su imali i Miho Markovina i Josip Barišković, Ante Kezić, Gajo Valenti i Vicko Tagliaferro.

Šetajući spliskin grobjen, obilazeć naše crkve i crkvice, sigurno ste se puno puta divili finim klesarskim radovima, i ne znajući da su i' isklesale ruke recimo Zefferina Grassa (1872.-1929.) i sina mu Pina (Giuseppe, Josip, 1921.-1962.). Grass je ka momak od 19 godin doša u Split 1891. iz Švicarske, radit na obnovi kamene plastike kampanela Svetega Duje, i osta ovdod do smrti. Ima je i svoj atelje-radionu, di je počeo učiti zanat i jedan Toma Rosandić. Ka klesar je prenosija u kamen veliki dil Meštrovićevih građevinskih ukrasa, dok je figurativne skulpture radija sin mu Pino, kipar. Otac i sin su izveli i sve skulpture i reljefe na *Mauzoleju obitelji Petrinović* u Supetru, po zamislima Tome Rosandića. Eto, kako zanat i ljubav prema kamenu koji put diktira životne pute.

UMJETNI KAMEN

Splisku klesarsku tradiciju obrade kamena (crkveni oltari i nadgrobni spomenici, fini građevinski detalji i ukrasi) uskoro je sredila jeftinija, brža i "bolja" industrija cimenta, koja je u kalupima proizvodila figurativne i dekorativne ukrase, šta se naročito duperalo u vreme *spliske secesije*.

A za sve je kriv niki Prus A. Höfffling, koji je oko godine 1865. dočuka da se od naše tupine (lapora), kad je dobro ispečeš i samliješ, more dobit - cimenat! Napravija je (biće dobija koncesiju) malu "tvornicu cimenta" tamo di je danas otel *Marjan*, a kavu je otvorija oma malo poviše. Posal mu ni baš krenija, pa je poza pet godin sve to proda firmi *Gilardi & Bettiza* (posli *Marin Ferić & Co*; tvornica je durala do 1933.), koji su to znali boje. Od "umjetnog kamena" salivenega u kalupe napravili su cilu tipsku *cimentnu galanteriju* (jemali su i prave kataloge svoji' proizvoda) - ne samo građevinske elemente, ka ograde, skale i fumare, nego i figurativne dekoracije - nadgrobne spomenike

i vaze, zidne medaljone sa portretiman umjetnika i careva, ali i muške i ženske figure (naročito su bile popularne obnažene Venere). Stari su Splitsani tvornici kipova - statua nadili i prigodno ime - *Škultura*.

Sprega arhitektonsko-građevinskog lobija (kako bi to danas napisali novinari) je proradila, pa se na spliske kuće lipidu pomodni ukrasi. Naši arhitekti koji su u to vrime studirali u Beč i Prag, donili su u Dalmaciju novi evropski štih, rečenu *secesiju* (*Sezessionstil, Jugendstil, Art Nouveau, Modern Style, Stile floreale, Liberty*), umjetni "umjetnički" stil dekoracije fasada figurativnim i geometrijskim (vertikala, trokut, krug) ukrasima, ka reakciju na dotadašnje imitiranje oblika proizašlih iz antike.

Grade se bogate stilske ladanjske vile na tadašnjoj periferiji grada, podižedu službene palače u centru, a novi stil "ukrašenih" kuć ka strano tilo prodire čak u pučku arhitekturu Varoša i Manuša, Lušca i Dobrega. Uz kamene fasade širidu se piturani zidovi ukrašeni štukaturaman i viticaman, uz krove na jednu ili dvi vode pokrivene kupan i sa kamenin grundalima-strehama od jedva 10-15 centimetri, rastedu novi višestrešni krovi pokriveni crnon šindron, sa strehaman od priko metar na vidljivin ukrašenin drvenin gredan (to je baš dobro kad ono ovod udre veliki snig, bar ti neće zatrpāt trotoar i portun).

Eto, i pri dvista godin naši stručnjaci kopiradu strane uzore i bez mire i kriterija ih naturadu skladnomen dalmatinskomen ambijentu. Većina ovih cimentno-betonskih figura je nestala, skinuta, uništena, s vrimenon se raspala, dok su niki još ostali živi - završeci fumara, ograde terasa (pogledajte ona dva betonska lava šta ležidu na ulazu u vrtal u Sinjsku ulicu br. 19, ili funtanu u dvor napodan Križeve, Križeva 7).

UMJETNICI KAMENA

Umjetnici najčešće nisu skloni teškomen poslu obrade tvrdega kamena (bome, cili će se šporkat, ruvinat ruke oli razbit palac macon, a more mu i koji komadić vrcnit u oko), pa uvik nađu kojega mlajega kipara ili češće klesara, kamenoresca, škarpelina, čovika koji jema force, a dobro poznaje strukturu kamena, njegove kvalitete, ali i mane, njegovu lipotu, ali i ranjivost. Anonimni meštri strpljivo pravidu od kamenega bloka tuđu skulpturu, ali nji' nećete nač u katalogiman umjetničkih izložbi.

Kip od kamena ili brončani odljevak nisu, naravno, ista stvar. Ne bi tija uvrđit moderne kipare, ali to van je ka da uspoređujemo mobilju od punega drvenega masiva i namještaj od lipljene pa zavidane iverice!

Kad se kipar danas i uvati kamena, najčešće je to - reljef! Moran priznat da mi reljefi nikako pravidu gricule, stvaradu tihu jezu i dajedu na linost. Reljef je ka zarobljena skulptura, bidni se kip oće oslobodit mase, odlipit od pozadine, ali ovako je lagje napravit.

O zvukoviman i mirisiman koji pratidu svako klesanje stine, još ni napisan ni jedan iskustveni esej!

ANDRIJA, GOSPODAR DLITA

U Split je prave kamene kipove, onin svojin rukaman klesa veliki spliski umjetnik i majstor dlita Andrija Krstulović (1912.-1997.). Krstulović je godinan Meštrovičeve gipsane zamisili samozatajno pritvara u granitne skulpture velikih dimenzija, pomaga mu od *Lovćena* napravit *Akropolu*.

Iza Krstulovića su nan ostale dvi spliske kamene skulpture na morske" teme: prva je duboki reljef iz 1945. - *Spomen ploča spliskim borcima palim za slobodu 1941.-1945. - veslačima Gusara poginulim u NOB-i*, koja je bila stavjena na fasadu *Gusarevoga doma* na *Matejušku*, a posli je pripomištena na novega *Gusara*, na Šore u Špinut.

Druga je *Spomenik pomorcu* na *Katalinića brigu*, iz 1958. Ovod je *Krstulović* hrabro stiliziran i konačno svoj, reljef je potpuno probija masu, figura je oslobođena mase. Stvorena je prekrasna kamena čipka, neponovljiva igra punoga i praznoga, teksture bilega kamena i plavetnila mora i neba. Vjerojatno je to najuspješniji i najoriginalniji spliski spomenik!

Ova skulptura velikih dimenzija (kameni monolit iz jednega komada 655 x 325 x 52 cm) samo je dil velike kompozicije *Spomenik pomorcu*.

Elegantna vertikalna svjetionika rad je autora Ivana Carića (uz suradnju Bude Pervana i statičara - konstruktera Paška Kuzmanića) iz 1958. Svitlo je nažalost ugašeno 1991., pa sad funkcionira ka ugašena šibica.

Ipak, ova moćna kompozicija, svjetionik i skulptura zajedno, svitlidu i danas nad stinurinama Katalinića briga, ka vridni likovni i kulturni dokument svoga vrimenta.

Krstulović je svojim figurama žena označija i spliske službene objekte. Početkom sedamdeseti' jedna brončana se popela visoko na stup ispred Palače pravde (objekt Suda, autora Stanka Fabrisa, 1974.) i još je pokrila oči da ne vidi šta čini. Je li to oće reć da jemamo ćoravu pravdu?

Isprid Općine (iako su općinske službe odavna u Banovinu a ovd je Županija) od 1963. na biloj stini ponosno sedi crnogranitna simetrična žena zvana *Osmijeh suncu* oliti *Buđenje* (jema bit da mu je pozira isti model ka i Meštroviću).

Krstulovićev rad je i kameni reljef *Rimska vučica*, spomenik omladincima žrtvama fašističkog terora, postavljen 1946. na školsku zgradu u Špinut, ka i franjevački grb (opet u kamenu) na crkvu Gospe o' zdravlja, na Dobri.

VELIKI MEŠTAR MEŠTROVIĆ

Split je jema sriću da ga je zavolija veliki Ivan Meštrović (1883.-1962.), tako da danas jemamo četri njegova javna spomenika, i to kakova! Možemo slobodno reć da u ruku jemamo 4 asa, oli još boje 3 asa i jednu tricu o' dinari!

Prvi je spomenik pisniku Luki Botiću (1830.-1863.), koji se dobro našeta, skoro svaku dvajst godin se pripomišta. Skulptura je najprvo postavljena 1901. na Marmontovu poljanu (pa se trg tad i nazva Botićeva poljana), da bi je već 1921. (navodno prema želji samega Meštrovića) odnili na Prvi vrj Marjana. Posli je stavjena ispred Teatra (1952.), a nakon 1970. je jopet na Marjan (kraj Zoološkega vrtla). Skupa sa sa *Lukon* šetala se i *Bidna Mare*, sućijavi reljef istega autora u postamentu skulpture. Najboje bi bilo da su ga namistili na koji karet, lagje bi ga pripomištali. Bilo bi vrime da se pisnika malo ostavi na miru, bar na ovoj ćetvrtoj lokaciji.

Veliki meštar ovjekovjećija je još jednega velikana pisane rići, rvaskega začinjavca Marka Marulića (1450.-1524.). Povodom proslave 400. godišnjice Marulićeve smrti grad je odlučija na najlipju splisku pjacu (Trg preporoda 9.11.1882. - danas Trg braće Radića - a ustvari Voćni trg) podić spomenik. Skulptura je svećano otkrivena u jednu nediju rano ujutro u sedmi misec, 1925. Na postolju spomenika od kamena *modruja* (uspud, koje je osmislija arhitekt Josip Kodl) zapisani su stihovi još jednega pisnika filozofa, Tina

Ujevića (*Zbogom, o Marule! Pojti ćemo, poni / žaju imimo velu sunčenoga neba: / korugva nam čuhta; gremo, mi puntari!*).

Eto, tako van se to pri radilo u Split - za pravega čovika (*Marulić*) prava lokacija (*srednjovikovni trg*), pravi kipar (*Meštrović*), prava posveta - *Oproštaj (Ujević)*, i ne moš falit. I sve to bez natječaja. Pari ka da je prin sve bilo nikako jednostavnije i lagje, a doseglo se vrhunac!

Zagreb je raspisa natječaj, ka šta i priliči metropoli. Pa su 1999. dobili odebjega (dvi i po tone) *Marula* (autor Vlado Radas) na istoimenon trgu. Sridnjovikovni pisnik Marcus Marulus Spalatensis - Spličanin, *otac hrvatske književnosti*, posli obida lipo dostajnstveno prilega na tratinu, izvalija se čak, vidi se kak je tog *Dalmoša* uhvatila fjaka, ne?

Meštrovićev *Marul* očito je bija likovna inspiracija Drinkovićevoj verziji spomenika u Berlinu (2000. god), za razliku od smirenih *Marula* Vaska Lipovca u Vukovaru (2006.) i u Čile (2007.).

Meštrovićev je naravno i *Grgur Ninski* (*hrvaski biskup koji je pri višje od 1000 godin baš u Split usta protiv polatinjenja našega naroda, i na obranu slavenske službe u katoličkoj crkvi* - piše Branisav Radica, *Novi Split 1918.-1930.*). Autorov uvjet je bija: oću ga baš usrid Palače, čipo na carski Peristil! Bilo je vike i kontreštavanja (ka ono nikidan oko Rive i Bajamontuše), ali je uz veliku pompu (*došlo je i Njegovo Visočanstvo princ Pavle Karađorđević ka zastupnik Njegovega Veličanstva Kraja Aleksandra, isto Karađorđevića - koji je u svojim rukama ujedinija žezla Kralja Tomislava i Dušana Silnog*, piše navedeni kroničar) i Grgur je 1929. stiga na željenu particelu.

Koliko je ova divolika skulptura izazivala pažnju šire javnosti, dobro ilustrira i šetenca velikega pisca Georga Bernarda Showa, kad je 1931. šeta po Peristilu sa don Franon Buličen, jednin od protivnika ovake postave:

- *Ako ne morete maknit Grgura, a vi pripomistite Peristil!*

Radi povijesne istine triba reć da je mister Jure Šou ovo reka onako na ingleški, a ne po spliski.

Za vrime taljanske okupacije Dalmacije i Splita 1941. okupatoru ni pasalo da na jednemu "*rimskemu trgu*" stoji niki "*rvaski pop*", biskup, pa su ga kulturno ispilali na komade i makli ča, kako bi ispravili nepravdu. Posli rata, kad su Taljanci išli doma, *Grgur* je jopet spojen, zavaren, a naravski da su se nastavili diškorši triba li oti veliki kip vratit na oni mali trg. Pa su tako *Grgura* (istina maketu u mjerilu jedan naprama jedan) na karet šetali po gradu i istraživali

lokacije, di se dobro vidi, a da ne smeta baš previše. Konačno je 1954. osta vanka Palače, navrj skalinade a povišje Zlatni vrat put Đardina.

Znan da se poklonjenomen *Grguru* ne triba gledat u zube, ali ova mega skulptura svojim dimenzijama (sedan metri i sedandeset centimetri do križa na kapu) stalno stvara gradu problem. Nima sumnje da je kip uništava svetost i mjerilo prostora Peristila (eto, Taljanci su nan pomogli, iako neoteć). Predlagalo se da ga metnedu na prvu Vidilicu na Marjan (Petar Senjanović), na Sustipan, na Prokurative (Duško Kečkemet), čak i na Matejušku. Sad se smirija navrj oni skal, iako prostorno konkurira vertikalni kampanela Svetega Arnira.

Ovo mi sliči na životnu situaciju kad ono mladi bračni par sa prvin diteton, svi bidni stisnuti u jednu kamaru sa bagajan i plastičnon kadicon, od dragih prijateja dobiju na poklon ditetu recimo velikega medu, ono metar puta metar. Dite plače o' straja, a mladi se oduševljeno smješkadu, *ajme, famozan je, super, ludilo*, a sve se prikooka gledadu - *a dićemo ga stavit*.

Ni mi poznato zašto ga je autor napravija ovako golemoga. Veliki kipar zna (šta je puno puti i sam dokaza) da se monumentalnost i veličina mogu izrazit i manjin kubusima. Po samome kipu je očito kako ga je autor modelira za ovaku dimenziju, da ga čovik gleda odozdal put gori. Tome su čak žrtvovane proporcije figure, hipertrofirana su mu stopala (bar 30 centi su veća). Ako prema kanoniman proporcija muškega tila (uzmimo Polikletovega kopljonošu, *Doryphorosa*, ili Da Vincijev *modulor*) stopa stane u visinu čovika sedam puti, *Grgurova* ne bi smila bit veća od metra! A znate li koji broj od postoli jema *Grgur*, kolika mu je noga? Spliska *Grgurova stopa* jema jušto 130 centi (na tu stopu kip bi po proporcijama mora bit još metar i po viši)!

Ne zna se je li Meštrović to predvidija, ali najpoznatji od tega velikega kipa je ipak posta njegov čuveni palac, koji furešti, a bome i domaći, gladidu i glancadu za sriću, za svaki slučaj. Turisti ga ionako držidu za spomenik - Dioklecijanu.

Ista skulptura *Grgura*, ali manjih dimenzija (naravno da je spliski najveći!) postavljena je u Nin i u Varaždin.

Zanimljivo je kako je veliki meštar Meštrović ovome gradu *u znak ljubavi velikodušno poklanja* svoje javne skulpture-spomenike. Potla se posebno opoštenija, pa u Split jemamo i Meštrovićev kaštelet (Kapogrosov kaštelet ili Kavanjinovi dvori) na Crikvine i Galeriju Meštrović (dignuta 1939. po projektu samega kipara!) sa njegovin radovima, sve uz Meštrovićevo šetalište na južnu

stranu Marjana (baš šteta, ajme, koliko se samo lipih vila tot moglo sagradit za naše zvizde). Vridi obač ove dvi riznice skulptura i ositit snagu velikega Meštra.

Najnježnija Meštrova skulptura je ipak *Mater i dite*, postavljena 1954. isrid *Starega rodilišta* u Maksima Gorkoga - danas Matoševa ulica (ovi objekt je sagrađen 1949., ka *Direkcija javnih brodogradilišta*, autor Budimir Pervan, da bi već 1953. bija preuređen za rodilište, a baš te godine mi se tot rodija brat). Kad je rodilište priseljeno na Firule i kip je pribaćen ispid ulaza u Klinički bolnički centar. Oće li se još malo maknit sad kad se završi novo splisko rodilište (autor Vjekoslav Ivanišević)?

OŠ SIDEĆI, OŠ STOJEĆI?

Osin kipova koji stojidu (*Grgur, Marulić i Božica pravde*) imamo mi i kipove koji i sididu i čučidu.

U dva spliska parka imamo dva sidača (je li se reče *sjeditelj* za čovika koji sidi?): sididu slikar *Vidović* i maestro *Hatze*. Kad šetaš gradon i dođeš u park, sidni malo i ti, pa odmori.

Grad je 1963., deset godin nakon smrti svoga najboljega slikara Emanuela Vidovića (1870. -1953.), podiga spomenik, rad Korčulanina Frane Kršinića (1897.- 1982.). U svako doba dana, iz kojega god kantuna pogledate ovu skulpturu, vidi' ćete sklad, miru, lipotu. Ne bojidu ga se ni dica ni tiči, a Grad mu se redovno odužuje (*Parkovi i nasadi*, naravno) rascvitanin cvičen. S druge bande ti isti Grad (iako su resorne službe za kulturu pismeno o tomen obavještene, da ne bi oni tribali điravat gradon) nima voje zakrpit jednu bužu promjera 5 cenat, na livoj šaki slikara. Čeka se zar veća dižgracija, oli da koje od dice koje se veselo penjedu po spomeniku ostane bez kojega prsta. Ali zato se nadležni slikajedu i guradu na otvaranju istoimene galerije. Zanimljivo da se ovi, po momen guštu najlipji, spliski kip ne pojavuje u autorove (*Frane Kršinić*) biografije(!?).

Drugi velikan sidi u svomen parku vizavi otela Park: skulptura maestra *Josipa Hatzea* (1879.-1959.), rad našega Ivana Mirkovića (1893.- 1988.).

U sklopu dvora kompleksa samostana Gospe o' Zdravlja, lanciman zagančan čuč bronlačni *Fra Filip Grabovac* (1697.-1749.), koji je skonča u prežunima presvitle Venecije, jerbo se sloviman borija za našu stvar (skulptura Stipe Sikirice).

TRIBA LI NAN KIP?

Na staroj skladnoj pjaceti rečenoj Mihovilova širina, od 1985. stoji uza zid zgrčeni *Histrion - glumac* (priznanje Spliskon litu), studentski rad Stjepana Skoke (autor kasnije poznat po *Domagojevin strelciman* iz lađe u Vidu kod Metkovića).

Rani rad pun ekspresije, koji u grču drži glumačku masku, danas posramljen čuču na štekatu i drži na škinu zvučnik (srića šta je bidan gluv ka top), a dobro dođe ugostiteljima i za odložiti *Slobodnu*.

KAMENI BROŠEVI

Jedan od mediteranskih posebnosti je ugrađivanje starih kamenih fragmenata na fasade kuć. Takovo "kićenje" zgrada nema svoje arhitektonsko opravdanje, ali se ti mot ipak pokaza koristan, jer se u želji za "ukrašavanje" kuće, spomenik sačuva za potomstvo. Ovake ugrađene kamene ulomke strukovnjaci zvedu *spolije*, šta mi malo daje na otimačinu i pjačku (pogledajte ričnik stranih riči). Gledajući motiv, ukrasiti i sačuvati, prije bi reka da je čovik na fasadu svoje kuće ka ukras stavlja - *kameni broš*. U *Split* je to tradicija još od 12. vika.

Samo na kampanel Svetega Duje je ugrađeno više figuri vengo šta u cilomen gradu jema kameni kipov.

Koliko to more bit vridno, vidimo po reljefu *Tri nimfe* (zaštitnice izvora i voda, datiran u vrime od 130. do 150. godine posl. *Kr.*), koji je ugrađen u zid kuće u Duplančića dvore na Lušcu, a koji svidoči o životu ovod od pri Dioklecijana. Malo dalje, u Dvornikovu kaletu, ugrađena je spolija rimske božice Miseca *Selene*, sa Misecon na čelu, isto pri Dioklecijana.

Cila stara graska jezgra, uključivo *Varoš* i *Lučac*, puna je ugrađeni kameni reljefa, grbov famij, sveci, glava beštij, natpisi, sačuvani fragmenti 'umrli' kuć. Kod nas je stara navada davat judiman prišvarke a familjama nadimke, tako je i jedna loza stare familje *Duplančić* dobila svoj nadivak *Štatuva* iliti *Štatułovi*, jerbo su svoju kuću nakitili starin kamenin ulomcima.

Na bedemu na *Pisturu*, isprid *reljefa Gospe od dobre ure*, i danas visi feral, koji bi zasvitlija kad bi se u *Splitu* rodilo dite.

Kako su naši judi uvijek praktični, osin šta su mukte dobili ukras na kuću, često su znali ti komad još iskoristiti i za drugu namjenu.

U Trogirsku kalu, na zid crkve Svetoga Duha ugrađena je antička stela, u koju je, nakon šta je dva puta prerađivana (na originalnu nadgrobnu ploču iz 2. ili 3. vika, urizan reljef oca sa ćeron i sinon), i danas koristi za skupljanje limozine - milodara (ZA POSVETILISCTA NA ODPUSCTENJE GRIHA).

Takovu "duplu" upotrebu nalazimo i na antičkoj rimskoj nadgrobnoj steli u spomen na niku *Viktoriju (Numeriae Victorinae)*, koja se danas čuva u Samostanu Majke Divne na Marjanski put. Ko zna kad, praktični domaćin izdubija je ploču za napraviti kamenicu za uje!

KIP NA KUĆU

U Split je čest slučaj da se kipovi penjedu po fasadan kuća i palača. Pjaju nan još od 1394. sa visoka, sa zida gotičke palače Bendetti-Ciprianis-Seleban, čuva *Sveti Ante Opat*, suvremenik Dioklesa cara i Dujma biskupa.

Zgrada *Sumpornog kupališta* u Martmontovu (arhitekt Kamilo Tončić, 1878.-1961.) podinuta 1903. u secesijskome pomodnome điru, sva je ukrašena sa cvičen i viticama, skulpturaman bolesnika koji se držidu za glavu (zato su se zar i došli ličit). Sa vrja kuće odletija je veliki oral rašireni krila, danas ga svaku malo zamjeni oni *Martin*, galeb sa Peškarije. Isti mot dekoracije isti autor lipi i po fasadi kuće Hrvaskega sokola u današnjju Tončićevu ulicu iz 1908. Ovi "hrvaski" ukrasi nisu šmekali nadošlim Taljancima, pa su 1942. "oguljeni" (ka šta precizno konstatira dotur Stanko Piplović). Ostala je čista arhitektura.

Na kuću *kod Radio centra navrj Hrvojeve* (kuća sa prvin spliskin lifton - *Penzioni zavod* iz 1933. arhitekta Vladimira Šubica, Slovenca), imamo dvi kamene figure seljaka, jedan muško-ženski par u smišne opanke, autor je kipar Dujam Penić (1889.-1946.).

Kompleks gimnazija (sagrađen 1940. po projektu Emila Cicilianija) označen je spomenutin reljefon (nažalost danas dijelom oštećen) golega čovika koji se brani od vučice (*Rimska vučica* Andrije Krstulovića).

I Bajamontijevu (Deškovića) palaču iz 1858. su po krovnomen vijencu zakitili kipoviman (sad su skinuti da komen ne razbijedu glavu, valjda će jopet stat na svoje mesto). Isto tako, na fasadu neorenesansnega teatra - Općinskoga

kazališta iz 1893. - danas Hrvatsko narodno kazalište (autori Emilij Vecchietti i Ante Bezić), na Dobromen, jemamo figurine tri lipe glumice, maske i ukrase, a na vrju nike dvi čudne baštardane beštije (rad kipara Kuzmića). Na kuću *Spliske francuske banke* u Bana Jelačića (bivša *kuća Ševeljević* iz 1925.), muške figure činidu fintu da držiđu stupe, da se cila kuća ne sori.

Kad arhitektura nima force, onda nastupa ornamentika, koja samo popunjava prazne plohe (strah od praznine).

Evo i danas u 21. viku kuće se ukrašavaju figurativnim 3D-prikazima, pa na šarenu *Brodaricu* Jerka Rošina imamo slone i sirene, muzičare i galebe.

KIP U KUĆU

Za boje upoznat naše kipove, svakako triba navratit u *Lapidarij* Arheološkoga muzeja u Zrinsko-Frankopansku ulicu. Objekt je iz 1914., bečkih arhitekata Friedricha Ohmanna (1858.-1927.) i Augusta Kirsteina (1856.-1939.), vrime austrougarsko.

Ni loše povirit ni u Muzej Hrvatskih arheoloških spomenika, sagrađen 1976. na Meje. Prema idejnom projektu arhitekta Mladena Kauzlarića (1896.-1971.), glavne i izvedbene projekte izradili su kolege sa Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu Zvonimir Vrkljan (1902.-1999.) i Sena Gvozdanović-Sekulić (1916.-2002.).

Svratite svakako i u Muzej grada Splita, u Papalićevu ulicu i palaču, morete vidit kip mletačkoga generala i providura Leonarda Foscola iz sredine 17. vika, iz vrimenta borbe protiv Turaka.

Tako na jedno misto morete vidit puste spomenike od prapovisti, grčko-helenističkoga doba, Rima, starokršćanskog i starohrvskoga doba, puste sarkofage i nadgrobne spomenike, sačuvane fragmente crkvenoga kamenog mobiljara.

KIP U CRKVU

Sve su naše male i velike crkve prava riznica kipova, reljefa, kamenih oltara i ambona, krstionica i svetohraništa, svičnjaka i ornamentalne plastike,

murala i vitraja. Zahvaljujući svetosti prostora, sačuvali su se kroz vrime, vjernici i' pohode, poštuju i kite cvičen. U eteričnom polumraku kipovi su tihi svidok kontemplacije, susreta Boga i čovika. Ova sveta tema se ne more dokumentirat ovako usput, zaslužuje i zavriđuje svoj posebni libar strukovnjaki više struka.

SPOKOJNI KIP

Staro, nikad prežaljeno splisko groblje na Sustipan obilovalo je kipoviman, kojima se rodbina tila dostojno odužit svoj in pokojniman. Veliki dil skulptura pribačen je na "novo groblje" Lovrinac na Tršćenicu (prva je pokopana 1929. Kate Marijanović).

Naravno da se Lovrinca ne triba sramit, pari nan ka mala galerija skulptura na otvoreno.

Na ulazu nas dočeka jedna lipa zamišljena brončana žena koja sidi i meditira, rad kipara Ivana Rendića (1849.-1932.), spomenik familje Mihaljević iz 1908., a isprid mrtvačnice je *Credo (Vira)* istega autora. Tot je brončani reljef *Svetega Loure* sa gradelan, rad Korčulanina Radoslava Duhovića iz 1997.

Na grobovima ima puno kamene i brončane plastike raznih eminentnih autora - Ivan Rendić, Andrija Krstulović, Toma Rosandić, Ivan Mirković, Andrija Krstulović, Nandor Gild, Mila Wood, Mirko Ostoja, Maksim Krstulović, Stipe Sikirica, Aleksandar Midžor... ali isto tako i hrpa dobroćudnih kipara naivaca - hobista.

A U ONU SE KUĆU RODIJA...

I mi smo ka dica, sa komadon matuna, po podu pisali svoja imena, oli brokvon urezivali imena svoji simpatija u šćilune, špičaste listove agava. Usput smo se drugin pisačima rugali - *imena luda nalaze se svuda!*

Kad ostariš, spoznaš da je ipak lipa spliska tradicija mecat spomen-ploče na rodne kuće poznatih judi našega grada.

Još 1891. je u portun u Alešijevoj ulici stavjena ploča ka spomen da se baš u tu kuću rodiya Antonio Bajamonti (1822.-1891.), kontroverzni spliski

poteštat i političar, graditelj i vizionar. Ploča je izdržala samo 10 godin pri vengo su je makli.

Ovi lipi običaj se i danas održa, pa tako u Varoš jemamo oznake rodni kuća Emanuela Vidovića (1870. -1953.) na Šperun, Palmine Piplović (koju su bidnu dušmani obisili) u Senjsku kalu i Jerka Ivančića, narodnega eroja u Plinarsku 35, pa Jakova Gotovca (1895.- 1982.) u Bajamontijevu ulicu u Get, Luke Botića (1830.- 1863.) u Kninsku ulicu na Manuš, *maestra Josipa Hatzea na Obrov.* Sad znamo di se rodija i Franz von Suppe (1819.- 1895.), u Ulicu Petra Starog na Lučac, a označena je i (pretpostavljena) kuća Marka Marulića (1450.-1524.) u Get. A šta ne bismo tako sinjali i rodnu kuću Miljenka Smoje (1923.-1995.) u Senjsku?

SPOMENI SE, ČOVIČE...

(Prema *Knjizi postanka* - iz Svetog pisma - Biblije: *Spomeni se, čovječe, da si prah i da se u prah vraćaš*)

Desetak godin poza Drugega rata rukovodstvo grada i pripadajuće komisije za očuvanje tekovina NOB-a su očito bili aktivni, pa su se na graske javne prostore (parkovi, gatovi) stavljali spomenici i biste skojevcima, prvoborcima, palin borcima i narodnin erojima iz Drugega rata. Na zidove kuća montirane su kamene spomen-ploče sa datumima osnivanja pojedinih divizija ili pogibije i streljanja boraca (recimo nji' dvanajst u Kamerlengu u Trogir 1941. ili nji' sedandesetidva 1943. na Split 3), koji su pali od okupatorske ruke.

Iz tega vrimenta imamo *Spomenik palim lučkim radnicima (batelantima)* 1955. (autori Željko Radmilović i Vuko Bombardelli) na Gatu proleterskih brigada (danas Gat svetega Petra). Na ovomen mulu (samo se onda zva Pristan majora Stojana!) je 1938. svečano podignut *Jadranski svetionik*, rad arhitekta Prospera Čulića, na spomen Kraju Aleksandru, kojega su par godin pri upucali u Francusku. Par godin posli podignut je *Spomenik radnicima splitskog brodogradilišta* 1960. (moran reć – *škvera* i *škveraniman*) *palin u NOB* (autor Valerije Michieli 1921.-1981. a postolje je osmislija Vuko Bombardelli). Željko Radmilović (1919.-1996.) je 1977. realizira i *Spomenik političkim zarobljenicima*, podignut na dan oslobođenja Splita (26. 10. 1944.) ispid zgrade Općine (prema Ulici žrtava fašizma, danas Domovinskog rata).

U to je vrijeme uređena *Spomen - kosturnica palih boraca NOR-a* na Lovrinac. Nakon provedena natječaja slavodobitnik je arhitekt Budimir Pervan i Ivan Mirković (1893.-1988.). Kosturnica i komemorativni prostor postavljen je u špilju šoto prirodne stine - klisure, na kamenin kockan isprid ulaza je spomen na znane i neznane borce, a zapisane su žrtve rata svih okolnih mesta.

U parku na Šetalištu 1. maja (danas Šetalište Bačvice) od 1959. stoji granitna bista *Ivana Lučića Lavčevića* (1905-1942.), rad Mirka Ostoje, i dvi brončane glave, *Rade Končar* (1911.-1942.) i *Ante Marasović Mirko* (1912.-1943.).

U Zvonimirovu (tada Trtaljinu) ulicu kamena ploča svidoči o atentatu bombom na taljansku muziku 1941.

Na početak Bihačke na sriću je sačuvan kameni obelisk koji opominje kako su na oto mesto krajen osmega miseca 1944. neki crni judi, koji su ovd došli prvi put, obisili mlade Splićane Ladislava (Stazića), Ivana (Šarolića), Antu (Pupića) i Sonju (Bučan). Laka in bila spliska zemja. Ovu je štoriju barba Smoje ovjekovječija u *Velo misto* (obisilo je *Violetu* i *Očalinka*).

PURIFIKACIJA OLI DERATIZACIJA

Uvik se spomenici dižedu uz velike beside - *zauvik, vječno, nikad više, naši, njihov*. Ipak, ka i paštete i sve ostalo, tako i spomenici jemađu svoj rok trajanja. Jedno vrijeme ih diže na postolja, a drugo i' diže u ariju - *bum!*

Veliki društveni preokreti, ideologije, ratovi i revolucije, argumentiman pobjednika ispisuju svoju *Istinu*. Usput ispravjaju i one laži šta su ih oni prethodni tili proglasit za jedinu *Istinu*.

Prvo je, nažalost, veliko "čišćenje" oliti *purifikacija* napravjeno za vrijeme "*kristinizacije*" Palače, još od stolića sedmog. Sam Papa je posla svog čovika od povjerenja, Ivana (koji se rodija u "obližnjoj" Ravenni), da u Spalatumu unutar ostataka Dioklecijanove palače uvede malo reda i stvori *dalmatinsku crkvu*. Tamo davne 650. godine, ka šta piše Toma Splićanin Arcidakon (1200.-1268.) u svomen kapitalnon libru *Historia Salonitana*, Ivan Ravenjanin je podučava svit kršćanstvu (ne zaboravimo, u Palaču su se bili uselili naravno Romani, dok su naši tek dolazili na more - *talasa, talasa*). Dotični Ivan je Carev mauzolej pritivorija u Crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije, a mali

(Jupiterov-Esculapov) hram u *Krstionicu svetoga Ivana Krstitelja*, dakako, nakon rečene deratizacije. Kako cilj oduvijek opravdava sredstva, "očistija" je Palaču od nepoćudnih kipova i "poganštine" oslobodija je od "nečistih poganskih božanstava", uklonija "lažne idole" (i, naravno, isklesa prave). Jema bit da je Papa bi zadovoljan, jerbo je Ivan iz Ravenne brzo posta - spliski nadbiskup!

Otišle su u papar sve skulpture Palače. Ostale su prazne niše na Zlatnin vratiman, nima kipova boga Jupitera, augustâ Dioklecijana i Maksimijana, cesarâ Galerija i Konstancija, otišla su *četiri konja debela* sa vrja protirona Peristila. Priko reljefa u kamenu utucani su novi simboli - latinski križi. Povišje Željezni vrat išplanjan je reljef krilate grčko-rimske božice Nike - Viktorije (ako pomnjivo pogledate, ipak je osta lagani taj). Osin par reljefa ništa od skulptura Dioklecijanovega doba (kasni 3. i rani 4. vik) ni ostalo "živo" (more li se za kamenu skulpturu uopće reć - živa?). Ostali su samo nedovršeni "medaljoni", reljefi unutar mauzoleja (sumnja se na portrete cara i žene mu Priske).

Imamo i dvi sačuvane glave, poznavalac antike Cambi ih ka pravi forezentičar detektira ka glave dva augusta - tetrarha - suvladara. Prilično su oštećene, ali su ipak sačuvane i ugrađene ka spolije na zid kuće *Ispod ure 2* (eno su nikadan i označene novon signalizacijon Palače, je da su ništo mala slova ali glavno je da piše).

U ove je kraje četiri vika gospodarila prisvitla *Venecija*. I oni su na svako istaknuto misto klesali (onda je bila ta tehnika, ni bilo kompjutori i printeri) svoje *krilate lave* (i sa otvorenon - *vrime mira* i sa zatvorenon - *vrime o rata*, knjigon). U Splitu je dokumentirano više od 15 mletački lavov, a jema bit da i' je bilo i višje. Zakitili bome Mlečani svoj posjed, ka pas kad zapišava svoju particelu. Posli je bilo veliki kontreštavanja, triba li i' skidat oli i' ostavit ka dokument jednega vrimenta, bar ka opomenu (uvik *za* i *protiv*, zvuči mi poznato). Zadnji je skinut poviše istoimeni' vrat, oma do Srebreni vrat palače.

Otišla je i svečana spomen-ploča podignuta u čast cara Franje I., postavljena 1818. usrid protirona Peristila.

Naravski da nima ni spomen-ploče *srpskin osloboditeljiman* koja je 1921. bila postavljena na Pristanu majora Stojana. Ni izdurala ni spomen-ploča sa bakrorezon (rad Radovana Tommasea) u čast *Splićanima poginulim za slobodu u srpskoj vojsci* za vrime Prvega sviskega rata, montirana 1923. na zidinan Pisture. To van je oni bidni slikar Tommaseo (1896.-1924.) po čijin je

nacrtime napravjen spliski *bumbal*, veliko zvono kampanela Svetega Duje sa svečevin portreton, a koji je mlad partija (sa dvadeset deve' godin), ko zna šta bi nan još lipega napravija.

I kraj Aleksandar je ovod jema svoje podanike, ali i sljedbenike, koji su mu digli dva spomenika. Bidnega Acu upucalo 1934. u Marsej (na zadnji doček u Split postavljen je na mul crni katafalk visine 8 metri - rad arhitekta *Nike Armande*), a spomenici mu se dižedu 1935. na Marjan na Sedlo (arhitekt Josip Kodl) 1938. spomenuti *Jadranski svetionik* u luci. Otiša kraj, otišli spomenici.

Ni ovi zadnji rat krajen milenija ni zakaza, u Split je bilo 108 spomen - obilježja NOB-a (šta ploča, šta bista i mozaika), pola od tega je maknuto ili poniženo, šporkano.

U nemirna vrime preslagivanja snaga u doba Domovinskoga rata, Veljko Vlahović se ispisa iz bivše istoimene škole na *trećemu* Splitu.

Zanimljivo da se ritko kad niki "nepoćudni" kip oli spomen-ploča skine legalno, javno, da niki ćovik ili institucija vlasti stane iza tega ćina. Uvik se to ćini u ilegali, po noći, šotokuco. Sad me vidiš, sad me ne vidiš!

Samo je minjanje vjećno, reka je niki pametni ćovik, pisnik oli ućenjak, ne spominjen se višje.

Bez obzira šta Žanko lipo piva (tekst je napisa naš Kaštelanin Ivo Cvitić) - *ko na tvrdoj stini svoju povist piše, tom ne može niko prošlost da izbriše...*

Kako je sve, pa i vrime, relativno, oćito je da spomenici trajedu ka i naši spomenari iz pućke škole, u kojima smo naše prve jubavi bilježili i crtali, oli urezivali u list agave - zauvik!

SPLISKA RANA

Govoreći o skulpturi u javnom prostoru, svakako triba spomenit nesriknju *Bajamontušu*, zapravo *Monumentalanu ćesmu* (*Ćesma Franje Josipa I*) ispid Palaće Bajamonti - Dešković, padovanskoga kipara Luigija Ceccona. Kamena trokatna torta, zgotovljena 1888., svojim je dimenzijama i postavom (sjecište Rive i Prokurativi) ka neosporni snažni prostorni akcent, kamenom figuracijom (ćitav niz kipova i ukrasa) i posebno simbolikom (spomen na ponovno dovođenja tekuće vode u Split), ostala trajno upisana u memoriju Splita. Iako

jon je šporaka politika došla glave poza onega rata (1947. godine), Funtana ni danas nima mira.

Alternativna rješenja (plitki kolombar Milorada Druževića iz 1948. kao i pobjednička natječajna kompjuterska podna štrcalica iz natječajnog rada iz 2005. - *Studio 3DHL*) ne zadovoljavaju svit. Svaku toku se pokriću akcije za rekonstrukcijon Funtane i očito neće bit mira dok voda jopet ne poteče kako triba.

Nameće se misal nije li možda *Sunčana Dalmacija*, poduzetnika *Josipa Župe* iz 1989. (koja ka *poklon pacijentima i osoblju KBC-a Firule* i danas stoji sakrivena čempresima), imala potajne ambicije zauzet oti pozicjun? Kako bilo da bilo, usprkos barba Franinoj (arhitekt i graski kritičar Frane Gotovac, 1928.-1990.) matrikuli, Župina je funtana svršila u bolnicu.

DI GOD NAĐEŠ ZGODNO MISTO...

Marjan nan je pun stabal i tiči (u zadnje vrime i vilaman za trenutne zvizde), šteta šta ni bogatiji kipoviman.

Osin Meštrovićevoga *Luke Botića* tu je još samo brončano poprsje - spomenik profesuru i prirodoslovcu *Jurju Kolombatoviću* (1843.-1908.), začetniku (1892.) pošumljavanja Marjana (koji je između ostalega otkrija devet novih riba). Ova realistička brončana bista (sa duplon bradicon), rad Ivana Bulimbašića (1883.-1974.), postavljena je 1927. na zid kuće bivše *Nove restauracije - Prirodoslovnog muzeja - Zoološkog vrta* podginute 1914. (arhitekt Petar Senjanović 1876.-1955.).

U novije su se vrime dokotrljala samo ona dva neambicijozna kamena kola (sunca?) na Špinutska vrata i kod uvale Bene, na početku i na kraju Šetališta Marina Tartalje (u čast velikega spliskega slikara Marina *Tartaglie* 1894.-1984.).

Ako već kipovi ne ničedu na Marjan, eno su nan u gradu izresla dva gozdena cvita.

Isprid Banovine je iznikla jedna *Ruža* (vitrova?) *Jagode Buić*. Ovi nježni ženski cvit jedini je od 18 uradaka preživija akciju likovnjaka *Art ljeto 1987.*, kad su u škveru napravili pa po gradu (naravno samo strogi centar) izložili cili niz svojih uradaka (Hraste, Jelinić, Žuvela i ostali). Nakon lita izložba

je zatvorena (zna li ko di su ti umjetnički radovi?), dok je niko vrime dura *Hefestov stup* u Getu, ka i *Pusti me proć* (umore) Slavomira Drinkovića.

Na livadu ispidr Ekonojskega fakulteta procva je *Crveni cvit* (gariful?) Vaska Lipovca (1931.-2006.), malo poza smrti autora.

TICE I UDICE

Kako grad odavno ni postavlja niti jedan javni spomenik, to se javjadu pojedinci i udruge, ustanove i komunalna poduzeća, pa i' sami stavjadu po svomen guštu i mogućnostiman.

Tako smo dobili razne *čibe*, ali i *tice* (šuška se da su ono galebi došli iza ACI-ja - autor *Stanislav Bavčević*) i *udice* (na zidu kod Matejuške), suve *pirje* (Kažimir Hraste na Marmontovoj), a dogodila nan se čak i jedna velika *motika* (jopet oni Bavčević). Dobili smo i *medvidice* (za vrime MIS-a 1979. ispidr bazena nu Poljud izronila je *morska medvidica*, rečena *Adriana*, rad Oskara Kogoja - danas bidna stoji nasuvo).

Na pitome Meje od 2000. godine stoji zaboden u travu jedan veliki mač. Zabija ga MHAS (Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split) ka reklamu za Veliku izložbu o *Karolinzima*. Veliki je to mač Velikega Karla, franačkerega kraja, dvadeset puti veći nego originala nađenoga u Koljanima kod Vrlike (rad Marka Rogošića, Dalibora Popovića, Ante Šundova i Mirana Palčoka, restauratora Muzeja). Izložba prošla, a judi sad ne znadu je li se to snima neki film o *gospodarima prstenova* ili će oni pivač *Donson* ovod održat koncert. Uša nan mač na mala vrata.

U Papandopulovu ulicu u ST 3. je 2003. montirana nika *čiba*, čelična rešetka autora Borisa Šituma (koji i stoji u tu ulicu), zvana *Moj komad neba*. Zasad je kavez prazan, ni jedan tić se nije uvatija na baketinu.

Na višje mista zgodno su odložena stara *sidra - ankore* veliki (pri bi se reklo - prikoceanski) brodi, šta bi gradu tribalo davat "morski" štimung. Nikidan su usukali i jedan kameni stup u studentskome Kampusu na Visoku, *ispidr FESB-a*, u stini je urizan potpis *L. Dionisi '04*.

Uređenjen *nove Rive* na istoimenu smo dobili brončanu maketu (rad Petra Čelana iz 2005.) stare graske jezgre. Vrij *kapetanije* i pincin *kampanela* već se bliščidu od pipanja.

VLAŠKA MOTIKA

Pita me prijatej Slajo da šta su stavili na Pujanke onu vlašku motiku?

Kako vlašku, čudin se ja, pa oli naši stari težaci nisu obrađivali splisko poje na motiku?

Ma jesu, odgovara Slajo, ali ovakovo držalo o' motike bi nabili u bužu samo gori u Vlašku, a Splićani su duperali mali drveni kunj, pa držalo ni gori virilo, moj čovik.

A DI NAN JE KONJANIK?

Svaki grad koji drži do sebe jema po kojega konjanika. Evo u Zagreb i' jema bar tri: *Tomislava kraja* (Robert Frangeš-Mihanović, 1872.-1940.), *Jelačića bana* (Anton Dominik Fernkorn, 1813.- 1878.) i *Juru sveca* (šta ubije zmaja, jopet Fernkorn).

Naš Split nažalost nima ni jednega jahača. Možda bi se kojega moglo i montirat, ako ne na konja, a ono bar na tovara. Istina, to onda ne bi moga bit koji vojskovođa, ali bi bar dava na - težaka. *Spomenik težaku* (koji je uz ribara i obrnika - artištu stvara ovi lipi grad), oli bar samomen *tovaru*, stalna je nostalgična tema, ma brez veliki šansi da se to realizira. Pametnije nan je budućnosti prikazat samo glamuroznu bandu sjajne prošlosti.

JAKOV KAŽE, JAKOV KAŽE...

Evo je nikidan partijski sekretar izda befel: *Na glavni graski trg triba podignit spomenik Presjedniku!* Svi se odma uzmuvali, drugovi tražidu koji je to glavni trg, da ne falijedu. Padadu pridlozi, pravidu se ankete, tražidu argumenti. Jedni bi ga na Pazar, baš kod njijsova banka, drugi bi ga na bivši Trg Marksa i Engelsa, isprid MUP-a. A jedan sidi, da bi ga on stavija na Bambinu glavicu, pa da se osjeća ka na rodne *zagorske brege*...

Bilo kako bilo, do danas ovi stari grad još ni podiga spomenik jednomen političaru, ni Maršalu ni Vrhovniku.

VIRTULANI SPOMENICI

U zadnjih pedesetak godina bilo je više akcija (*svaka akcija jema reakciju*, reka je Njuton) da u *Split* narestite koji novi spomenik. Osin *tica* i *udica* nismo puno peškali.

Recimo, ni realiziran veliki krajevski spomenik na sredinu Rive – *Kraljev kamen*, natječaj iz 1928. Split očito tradicionalno slabo "trza" na spomenike vladarima, od cara i kraja, pa do danas.

Ulica Ruđera Boškovića odavna je spremila kružno postolje za skulpturu. Redale su se ideje i pokušaji: Delale – Džamonja – Lipovac -Meštrović, Drinković, ali još uvijek jemamo veliku - škovaceru.

Nisu zaplovila ni *idra* Matka Trebotića na ono zelenilo ispred Doma Omladine i TV centra.

Ni proreva ni *tovar* na podan Radunice, di je pri bilo veliko "parkiralište" za tovare i mazge, dok su in gospodari prodavali teret na obližnji Pazar.

Čupava legenda *Toma Bebić* se još ni materjalizira, i dalje živi u svojim pisman.

Natječaji za spomenik *žrtvama Domovinskega rata* ispred Banovine nikako da izaberu slovodobitnika.

Ni realizirana ni ideja profeshura Pere Petrića da se ka opomena podigne *Spomenik žrtvama savezničkih bombardiranja u Drugomen sviskome ratu* (od 1941. do 1944.) - spomenik civilnin žrtvama *Splita*. Pa je pridlog - na Pazar, di je sorena crkva Svetega Petra, oli na podan Rokove, di je u isto vrime potaracana crkva istoimenoga sveca (Svetega Roka).

Sveti Duje, gozdena skulptura autora Marka Gugića, Stipina, prikaza nan se ispred Kule navrj Bosanske, di je istoimena gelerija Babe Mrduljaša (osobito poznatega po temen šta (ni)je sam sebi da gol kad je ka vratar iša sa balunon uzet kapu u branku, dok je ono branija za *Ajduka*). Poza misec dan, kad su ga počeli pišat obližnji pasi, da ne bi uvatija ruzinu, *Dujam* se skupija i krenija doma, put Rupotine Gornje.

Nikidan je poduzetni Kerum ispred svoga *Joker - kina* na Brodaricu podiga kip režiseru i glumcu *Orsonu Wellsu*, njegove družice Oje Kodar (naša Olga Palinkaš). Grad se štica jerbo ni zatražija građevinsku dozvolu.

Ipak, ima bit da nas čeka svitlija budućnost: Graska komisija za imenovanje ulica, trgova i spomenika u vejači 2007. je predložila, a Općinsko vijeće i

Poglavarstvo prihvatilo, 21 (dvadeset jednu) osobu, kojima bi ovi grad "zauvik" oda priznanje postavljanjen javnega spomenika.

Evo van ih po abecedi, da bude pošteno (po kojemen će se redu realizirat, e to van je već drugi par postoli): *Ivana Brlić-Mažuranić, Ivan Mažuranić, Gajo Bulat, don Frane Bulić, Markantun de Dominis, Jakov Gotovac, Ivan Pavao II., Sveti Jeronim Dalmatinac, Fabijan Kaliterna, barba Luka Kaliterna, Antun Gustav Matoš, Ivan Meštrović, Vladimir Nazor, don Mihovil Pavlinović, Tonči Petrasov Marović, Ana Roje, Miljenko Smoje, Ivo Tijardović, Toma Arhiđakon, Ante Trumbić, Franjo Tuđman i Tin Ujević.*

Pari van se puno? A jeste li čitali da na širen području naše metropole jema priko 300 javnih skulptura?

I ovi nan izbor svidoči o ovom vrimenu, nominirano je: 6 svetih osoba, 7 pisaca, 4 političara, 2 muzičara, 1 kipar, 1 arhitekt, 1 balunjer i 1 balerina (jedna, ali vridna). Čudo živo kako se višepartijska uprava Grada brzo složila oko imenâ, jema bit da ni oni ne virujedu da će se svi spomenici realizirat.

Živi bili pa vidili, neka će imena doć na svoje postolje, a drugi će sigurno dočekat nove komisije.

A nije da ovi grad nima pogodnih particela, koje bi se mogle oplemenit skulpturaman, ne moradu sve bit na Peristil. Kruševića gumno kraj bedemi prosto vapi sa kojim kipon koji će mu dat smisal, a di je tek park na Mertojak ...

Evo nan je i europski arhitekt Boris Podreca namistija balun, smislija je u ovu našu provinciju postamenat za jedan kip, a nazadni provincijalci Splićani (koji su eto baš njega izvadili iz maca da in udesi Đardin) neće pa neće. Jedan ugledni spliski kulturnjak, likovnjak čak, ozbiljno predlaže da se na postamenat stavi - glava autora.

A, MOJ SVETI DUJE

Dva su čovika, dvi jake ličnosti trajno označile naš grad, jedan u fizičkon, a drugi u duhovnon smislu.

Jedan je Diokles (Caius Aurelius Valerius Diocletianus), po domaću Dioklecijan, a po zanimanju car, imperator čak.

Drugi je Dujam, Domnio po grčki, Domnius na latinski, a Duje po domaću, salonitanski biskup, a posli svetac i jedan od dva graska patrona-zaštitnika

(drugi je naravno Sveti Staš, oliti Anastazije, Anastasius, jedan od solinskih mučenika, obični tangar kojega su Rimljani radi ispovidanja Kristova imena vjere utopili, vezavši ga za okrugli mlinski kamen - kamen još ni izronjen, istraga je u toku).

Dokles i Dujam bili su suvremenici, živili u isto vrime (krajem 3. i početkom 4. vika posli Krista), a sudbina kleta in je skroz izmišala živote.

Prvi je od običnega vojnika posta rimski car i prin vengo se odreka krune (abdicira je 305. godine posli Krista) sagradija je ovod svoju palaču, iz koje se ka iz gnjizda izlega Split.

Drugi je iz daleke Antiohije (današnja Sirija), slušajući propovidi svetega Petra, doša ovod u Salonu, među Rimljaniman i preostalin Grcima i Ilirima širit kršćanstvo, a u kratko je vrime nakon utemeljiteja salonitanske Crkve svetega Venancija i sam posta biskup.

Naravski da oni prvi, pravi car, ni moga mirno gledat kako mu ovi drugi stvara neko drugo carstvo, makar bilo i Božje, pa ga je *Dioklecijanovin edikton* osudija na smrt, tako da je godinu dan prije vengo je car iša u penšjun (304. godine) Dujmu osičena glava u salonitanskomu amfiteatru.

E, ali nî sve ispalo kako je zemaljski car zamislija. Biskup Ivan (oni iz Ravenne) obnavlja salonitansku nadbiskupiju, Salonitanci se pribacijedu u grad koji se stvara unutar carske palače, a dotični Ivan postaje prvi spliski biskup. Bivša Severova kula postaje biskupska kuća, a zemni ostaci Dujma (i Staša) se iz salonitanskog grobja na Manastirine pribacijedu u carsku palaču, i to di nego u carski mauzolej, koji je osta sačuvan od razaranja. Tako danas na mistu di je Dioklecijan triba ležat u svomen grimiznomen sarkofagu u svomen carskomen mauzoleju, leži Dujam u svojoj katedrali.

Dioklecijan danas zanima samo turiste i pokojega povjesničara, a Dujam i njegova vjera se slavidu naveliko.

Bilo kako bilo, Split ne more pobić od ova dva imena, koji su ga velikin dilon odredila ka grad. Međutim, grad se do danas nî odužija ovoj dvojici poštenin javnin spomeniciman. Ali smo zato zamalo dobili spomenike dvojici velikih Zagoraca (2 T), Maršala i Vrhovnika, koji su u ovi grad skupa brat bratu živili jednu sedavnajst minuti. Čudan je ovi naš svit, prvo se imamo potribu grupirat na gomilu pod jedan nacionalni barjak, a onda se oma dilimo na pozitivce i negativce. Ni Dioklecijan ni Dujam nisu bili Rvati, ali se i danas umjetno stvaradu tabori - ko je za koga. Reci mi jesi li za jednega oli za drugega, pa ću ti reć koji si!

A da vas koji prijatelj izvanka slučajno pita da mu pokažete kako je izgleda ti naš Sseti Duje, a di biste ga odveli?

Ako se grete popet na njegov kampanel, morete ga vidit na istočnoj strani zvonika, stoji između Svetega Staša i apostola Petra, (isto početak 13. vika). U katedrali je prikaz Dujma kako počiva na svomen sarkofagu (iz 1427., rad Bonina iz Milana), a na prednjoj strani sarkofaga je njegova uspravna figura, desno od Bogorodice. Po tomen uzoru je Juraj Dalmatinac 1448. isklesa susidni oltar svetega Staša.

Na baroknomen oltaru iz 1767. prikazana je Dujmova mučenička smrt. Ima ga i na velikomen zvonu, *bumbalu* kampanela, rad Radovana Tommasea iz 1922., salivenoga u livaonici Cukrov u Splitu.

Bonino iz Milana, Juraj Dalmatinac, Majstor Radovan - poznati judi sa imenon, a bez prezimena (to danas more izdržat samo Severina).

Jedini portret na javnom prostoru more se vidit ako izvrnete vrat i pogledate puzgor na kuću Čulić na Obrov. Stoji Duje na visoko sa biskupskim štapon, a do njega Bogorodica, sve na reljefu iz 1815. godine.

Ima ga i na Sustipan, na zidu crkvice svetega Stjepana stoji skulptura iz 13. vika. Njegov je portret i na nizu crkvenih predmeta - na naslonu sidala kora katedrale (12. vik), na moćnicima, kaležima, raspelima, biskupskome štapu, svječnjaciman. Posebno je poznat moćnik iz 15. vika, koji svake godine izade učinit đir Gradon u procesjunu za fjeru svetega Duje na sedan petoga.

Šta se tiče Dioklecijana, jemamo ga na dva mista. Priko puta Općine (daleko od Palače) na vrju klasicističkoga rezervara (arhitekt Giacono oliti Jakov Antonelli), koji je sagrađen 1880. ka dil projekta obnove Dioklecijanovega vodovoda, stoji reljef - medaljon cara Dioklecijana, sa pripadajućon tičurinom na glavi i bočnin stiliziranin dupiniman. Profješur Duško Kečkemet pretpostavlja da je autor kamene plastike na Stari vodovod padovanski kipar Luigi Ceccon, isti oni koji je klesa *Monumentalnu česmu, Bajamontušu* na Rivu, ka kooperant milanske firme *Dell' Ara*. Povremeno se pojavi u svojim Podrumima, ka bista od đeša, patinirani gips Ale Guberine.

Sveti Vlaho na graskin zidinama Dubrovnika ponosno čuva svoj grad, a sveti Duje - ništa. Nima niti jedan samostojeći javni spomenik (ka šta recimo *Sveti Ante Opat* čuva Pjacu), di bi mu se obični čovik moga zavitovat, ostavit koji cvit, slikat se za uspomenu.

KORIŠĆENI LIBRI:

- Duško Kečkemet: *Juraj Dalmatinac u Splitu*. Kulturna baština 3-4, 1975.
- Cvito Fisković: *Glava sred svoda Arnirove kapele Jurja Dalmatinca u Splitu*, Kulturna baština 7-8, 1978.
- Nenad Cambi: *Dvije glave tetrarhijskog doba iz Dioklecijanove palače u Splitu*. Kulturna baština 7-8, 1978.
- Ante Sapunar: *Prva dalmatinska tvornica cementa (Gilardi-Bettiza) i njeni dekorativni proizvodi u arhitekturi Splita*. Kulturna baština 11-12, 1981.
- Nenad Cambi: *Studije o antičkim spomenicima u zgradama u Splitu i okolici - reljef u južnom zidu crkve Sv. Duha*. Kulturna baština 17, 1987.
- Arsen Duplančić: *Mletački lavovi u Splitu*. Kulturna baština 18, 1988.
- Nenad Cambi: *Pristup razmatranju skulpturalnog programa Dioklecijanove palače u Splitu*. Kulturna baština 19, 1989.
- Duško Kečkemet: *Tri nepoznata splitska kipara*. Kulturna baština 31, 2002.
- Juraj Matejev Dalmatinac*. Radovi Instituta za povijest umjetnosti 3-6, Zagreb, 1979.-1982.
- Vjekoslava Sokol: *Lovrinac*. Split, 1993.
- Herci Ganza Čaljkušić: *Lovrinac*. Split, 1998.
- Duško Kečkemet: *Slikari, kipari, arhitekti*. Split, 2004.

STATUE
Summary

This text deals with the phenomenon of statue as a public sculpture.

It indicates man's capability and need for modeling an object of no utilitarian value. From time immemorial, man has created statues out of need for artistic expression or from his desire to leave behind an object of permanent value. With his skillfully modeled sculptures he made vows to a deity, ingratiated himself to rulers or created it to the memory of a person who indebted his environment.

The text also draws attention to the frequent misuse of public sculpture in the function of a monument that permanently magnifies a great leader or current ideology. The author therefore indicates the importance of positioning a sculpture in a public area, the correlation of the statue and its urban setting, and promotes the idea that public monuments should be replaced by urban sculptures.

It particularly emphasizes the importance of urban planning in positioning public sculpture as well as the interpolation of the monument into already defined urban wholes (most often a square as a place of public reunion/gathering). Contrarily, unorganized and non-systematical defining of erecting public statues result in occasional actions of erecting sculptures and monuments of often disputable results.

The paper also brings a chronological review of existing public sculpture – monuments in Split, their sculptors and importance.

Velika sfinga u Gizehu

Hram Abu Simbel kod Asuana

Kip slobode - New York, Isus Krist - Rio i Mount Rushmore - Južna Dakota

Veliki vladari - Kim il Sung, Mao Ce Tung i Staljin

Javna skulptura kao dil urbane opreme postaje ukras, dosjekta, foto suvenir

Tri sfinge unutar palače: bezglava čuva mali bram, crvenoglava je u Dominisovu kalu (jeli ono njezino tilo doli u Podrume?), a ciknuta leži na Peristil

*Spliski graničnici:
Isus-Krst, spasitelj svieta
u Solimu (1900.) i Sveti
Ante Padovanski u
Podstranu (2006.)*

Andrija Krstulović, od realizma do stilizacije:

*Spomen ploča spliskim borcima
palim za slobodu 1941.-1945. -
poginulim veslačima Gusara na
fasadi "Gusarevoga doma"
(1945.)*

*Spomenik pomorcu na
Katalinića brigu*

Kompozicija "Spomenik pomorcu" A. Krstulović i I. Carić

Andrija Krstulović:

"Božica pravde" ispred Suda (1974.) i "Osmijeh suncu" ispred Općine (1963.)

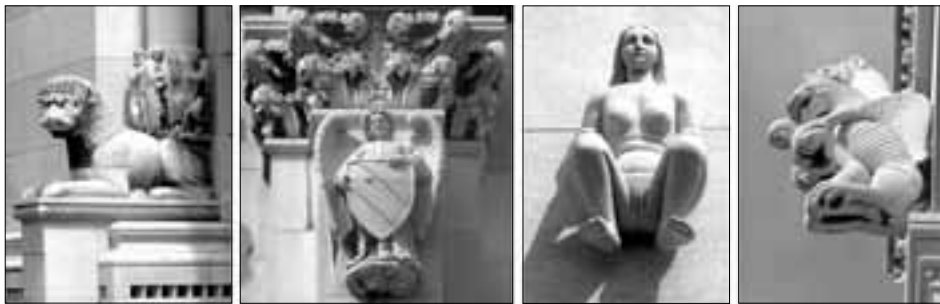
*4 spliska Meštrovićeva portreta:
- Botić (1901.), Marulić (1925.), Grgur (1929.) i autoportret (1936.)*

Kad si velik, uvijek ti je tisko...

Vidović (Frane Kršinić) i Hatze (Ivan Mirković)

Samo na kampanel Svetega Duje je ugrađeno više figuri, vengo šta u cilomen gradu jema kameni kipov.

Kameni fragmenti na fasadame kuća u Duplančića dvore,

Trogirsku i Ćiril Metodovu

Rimski nadgrobni spomenik Numeriae Victorinae (Samostan Majke Divne) kasnije priklesan u kamenicu

Sveti Ante Opat (1394.), sumporno kupalište (1903.), Radio centar (1933.) i Gimnazija (1940.)

Praksa žalost demantira pisnika koji piva:- ko na tvrdoj stini svoju povist piše, tom ne može niko prošlost da izbriše...

Slučajna sličnost prostorne kompozicije bivše Česme Franje Josipa I (1888.), i "Sunčane Dalmacije" (1989.)?

Jagoda Buić (1987.)

Vasko Lipovac (2006.)

Procvala dva crvena cvita:

i

Adriana Oskara Kogoja (1979.)

i mač Velikega Karla isprid MHAŠ (2000.)

Lipovčevi šetači i Sveti Duje Marka Gugića u šetnji gradom

Sveti Duje na kuću na Obrov (1815.) i na Susutipanu (13. vijek)

Gospari su ne sramidu svoga patrona, Svetega Vlahe

Lik Dioklecijana priko puta Općine (rad Ceccona iz 1880.) i patinirani gips Ale Guberine u Podrume